

**Gemeente
Amsterdam**

Archeologisch bureauonderzoek

Bestemmingsplangebied IJdok

BO 16-165 Amsterdam 2016
Monumenten en Archeologie

Inhoud

Inhoud	3
Samenvatting.....	4
Inleiding	5
1 Basisgegevens	6
2 Wet- en regelgeving	7
2.1 Algemeen.....	7
2.2 Rijk.....	7
2.3 Provincie Noord-Holland	7
2.4 Gemeente Amsterdam.....	8
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie	8
3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie	10
3.1 Geomorfologie en bodem algemeen	10
3.2 Historie algemeen	10
3.3 Historisch-topografische inventarisatie	11
3.3.1 Het IJ	11
3.3.2 Verzanding	12
3.3.3 Westerdokseiland	14
3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied	16
3.4.1 Archeologische Monumentenkaart	16
3.4.2 Vindplaatsen	17
3.4.3 Bodemopbouw.....	19
3.5 Conclusie: verwachtingsmodel	19
4 Archeologische verwachtingskaart	20
5 Archeologische beleidskaart.....	22
6 Conclusie	24
7 Bronnen.....	25
Appendix I: beleidsvarianten en stroomschema	26

Samenvatting

Monumenten en Archeologie heeft in opdracht van Stadsdeel Centrum een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor bestemmingsplangebieden Nelson Mandelapark e.o., en Bijlmermuseum, Stadsdeel Centrum. Dit onderzoek is bedoeld om een beeld te krijgen van de ondergrondse cultuurhistorische waarden die in deze gebieden aanwezig kunnen zijn. Een dergelijk bureauonderzoek past binnen de verplichting van gemeenten om conform de Monumentenwet beleid te ontwikkelen ten aanzien van het behoud cq documentatie van die overblijfselen bij bouw- en aanlegwerkzaamheden.

Het bureauonderzoek gaat uit van een beknopt overzicht van de historisch-topografische ontwikkeling van het plangebied. Het historisch overzicht wordt aangevuld met archeologische informatie afkomstig van vindplaatsen in de omgeving van het plangebied. De historische en archeologische informatie over de ruimtelijke topografische ontwikkelingen is omgezet naar een beeld van archeologische verwachtingen.

Op de archeologische verwachtingskaart (p. 20) worden drie zones onderscheiden. Aan de hand hiervan is een archeologische beleidskaart opgesteld, waarin de beleidsregels en maatregelen voor de vereiste archeologische monumentenzorg zijn vastgelegd. De beleidskaart telt twee zones (p. 22). Hiervoor is gespecificeerd in welke gevallen archeologisch vervolgonderzoek nodig is bij planontwikkeling.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan vijftig jaar worden aangetroffen dit aan Monumenten en Archeologie gemeld wordt zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen kunnen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Inleiding

Monumenten en Archeologie heeft in opdracht van Stadsdeel Centrum een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor bestemmingsplangebied IJdok. Dit gebied wordt begrensd door de Westerdoksdijk en het Noordzeekanaal. Het bureauonderzoek geeft een overzicht van bekende of verwachte archeologische waarden binnen het plangebied. Hierbij is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal, relevante publicaties en archiefbronnen in samenhang met archeologische informatie over al bekende vindplaatsen in het plangebied en omgeving. Deze informatie is samengevat in een archeologisch verwachtingsmodel op basis waarvan de beleidsregels voor erfgoedzorg worden vastgelegd ten behoeve van het bestemmingsplan.

In het bureauonderzoek komen het nationale, provinciale en gemeentelijke archeologiebeleid (hoofdstuk 2) en een landschappelijke, historische en archeologische analyse van het plangebied (hoofdstuk 3) aan de orde. Hieruit volgt een archeologische verwachtingskaart (hoofdstuk 4), gekoppeld aan een beleidskaart (hoofdstuk 5) die inzichtelijk maakt in welke gevallen archeologische maatregelen binnen (toekomstige) planontwikkeling vereist zijn.

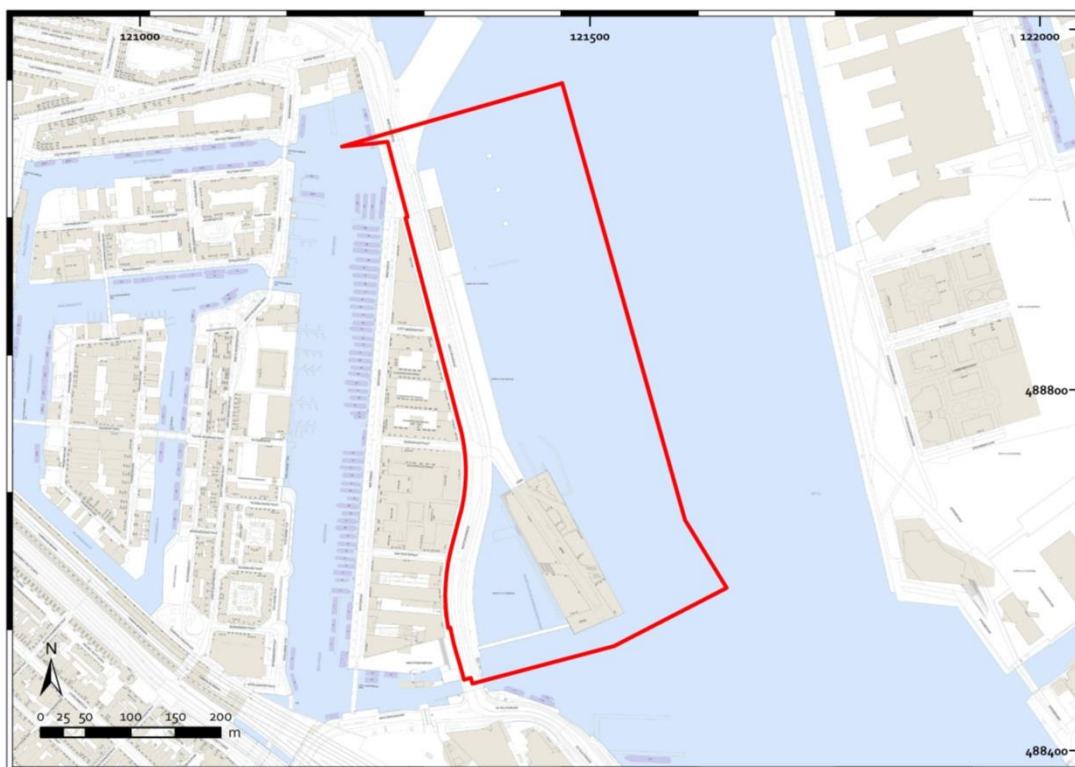
1 Basisgegevens

Opdrachtgever

Opdrachtgever	Ruimte en duurzaamheid
Contactpersoon	L. Appelman
Adres	Weesperplein 8
Postcode / plaats	1018 XA Amsterdam

Plangebied

Provincie	Noord-Holland
Plaats	Amsterdam
Stadsdeel	Centrum
ARCHIS onderzoeksnummer	4018518100

1 Het onderzoeksgebied (rood omlijnd)

2 Wet- en regelgeving

2.1 Algemeen

Het archeologische erfgoed bestaat uit voorwerpen en structuren die in de bodem bewaard zijn. Deze materiële overblijfselen vormen een onderdeel van onze leefomgeving. Het beleid voor het archeologisch erfgoed heeft dan ook veel raakvlak met dat van de ruimtelijke ordening. Voor optimale integratie van de archeologie in de ruimtelijke ordening heeft het rijk onder andere de Monumentenwet 1988 en de Wet ruimtelijke ordening aangepast.

2.2 Rijk

In 1992 hebben de Europese ministers van Cultuur het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta). Deze culturele overeenkomst had tot doel om meer bewustzijn van het Europese erfgoed te creëren en in het bijzonder het Europese archeologische erfgoed voor toekomstige generaties beter in stand te houden.

In Nederland wordt aan dit uitgangspunt invulling gegeven door behoud van archeologisch erfgoed in de bodem (*in situ*) tijdens de planontwikkeling mee te wegen. Als behoud in de bodem (bijvoorbeeld door middel van technische maatregelen of planaanpassing) geen optie is, dan worden archeologische resten opgegraven (behoud *ex situ*). De initiatiefnemer van een ruimtelijk plan dat bodemverstoring tot gevolg heeft, is verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van het archeologisch onderzoek.

In de Monumentenwet is een bepaling opgenomen dat in elk bestemmingsplan rekening moet worden gehouden met de in de grond aanwezige, dan wel te verwachten archeologische waarden.¹ De Erfgoedwet bevat een verplichting om toevalsvondsten te melden (de zogenaamde meldingsplicht).²

2.3 Provincie Noord-Holland

Als toetsingskader voor bestemmingsplannen en omgevingsvergunningen gebruikt de provincie Noord-Holland de structuurvisie, de leidraad Landschap en Cultuurhistorie en de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW).³ Op grond van de Wro dienen gemeenten bij de vaststelling van bestemmingsplannen, projectbesluiten en beheersverordeningen de Provinciale Ruimtelijke Verordening Structuurvisie in acht te nemen. Op de CHW zijn o.a. archeologisch verwachtingsvolle gebieden opgenomen. De waardestellingen van de CHW zijn bedoeld als algemene indicaties die per specifiek plangebied nadere invulling en precisering nodig hebben. Naast de CHW beheert de provincie de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van het rijk. Op

¹ Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten.* Met 'monument' wordt hier een (onbeschermde) archeologisch monument bedoeld, ofwel alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde (art. 1 Monumentenwet).

² Artikel 5.10, tweede lid, Erfgoedwet 2016

³ Provincie Noord-Holland, 2010.

de AMK staan de beschermde archeologische monumenten, de terreinen van zeer hoge en hoge archeologische waarde en de gebieden met een archeologische betekenis.

2.4 Gemeente Amsterdam

De gemeente Amsterdam vindt het belangrijk dat archeologie vroegtijdig in ruimtelijke ordeningsprocessen wordt geïntegreerd.⁴ Hiermee worden twee doelen gediend. Ten eerste een efficiënte voortgang en kostenbeheersing van bouwprocessen. En ten tweede een kwalitatief goed en stadsbreed uniform beheer van het archeologische erfgoed.

Op basis van de resultaten uit het archeologisch bureauonderzoek wordt bepaald of in het bestemmingsplan regels met betrekking tot archeologie moeten worden opgenomen. De Monumentenwet biedt een tweetal mogelijkheden (artikelen 39-40) die Monumenten en Archeologie heeft uitgewerkt in de modelregels archeologie.

De bescherming van (verwachte) archeologische waarden in een bestemmingsplan wordt geregeld met een omgevingsgunning als bedoeld in artikel 2.1 lid 1 van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht. Aan een omgevingsvergunning zijn bouwregels verbonden: die bepalen dat in het belang van de archeologische monumentenzorg de aanvrager van een omgevingsvergunning een archeologisch rapport met selectiebesluit dient te overleggen. Daarnaast kan in het bestemmingsplan worden opgenomen dat een omgevingsvergunning moet worden aangevraagd voor het uitvoeren van aanlegwerkzaamheden.

Aan een omgevingsvergunning kunnen voorschriften worden verbonden. Dit houdt in dat aan de vergunning de verplichting wordt gekoppeld om technische maatregelen tot behoud te treffen, om de archeologische resten op te graven of om de werkzaamheden te laten begeleiden door een archeoloog.

De bouwregels en de omgevingsvergunning voor aanlegwerkzaamheden bevatten daarnaast uitzonderingen die duidelijk maken in welke gevallen archeologisch onderzoek niet nodig is. In Amsterdam gelden elf beleidsvarianten, zoals de uitzondering van archeologisch onderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de- of 20ste-eeuwse ophogingen (Appendix: Beleidsvarianten). In de praktijk komen per plangebied meestal twee tot zes varianten voor.

2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

Voor de uitvoering van archeologisch onderzoek is door het ministerie van OCW de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) opgesteld. De KNA gaat uit van een gefaseerde aanpak. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen een Bureauonderzoek, een Inventariserend Veldonderzoek, een Archeologische Opgraving (AO) en een Archeologische Begeleiding (Appendix: stroomschema).

Het inventariserend veldonderzoek is bedoeld om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Een opgraving wordt uitgevoerd wanneer er sprake is van een vindplaats met waardevolle archeologische resten. Een archeologische begeleiding houdt in dat de bouwgreep onder begeleiding van een archeoloog wordt uitgevoerd. Elke onderzoeksfase wordt afgesloten

⁴ Monumenten en Archeologie, 2005.

met een selectiebesluit. Hierin wordt vastgesteld welke delen van een plangebied in aanmerking komen voor verder archeologisch onderzoek of voor bescherming en welke delen van het plangebied worden vrijgegeven.

Voor archeologisch veldonderzoek is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. Het laten opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie

3.1 Geomorfologie en bodem algemeen

Het huidige natuurlijke landschap in en om Amsterdam is in grote mate bepaald door de landschapsvorming in het Holocene. Dat is de geologische periode na de laatste IJstijd (vanaf ca. 10.000 v.Chr.). Er heerste toen een gematigd klimaat waarin in enkele duizenden jaren grote pakketten veen groeiden in de kuststreek. Dit Hollandveen bevindt zich in de huidige ondergrond op gemiddeld 2 à 3 m - NAP.

Het natuurlijke landschap werd vanwege grootschalige veenontginningen vanaf de 11de eeuw omgevormd tot een veenweidegebied. Aan de noordzijde van het IJ, in Waterland, begon deze ontwikkeling al in de 10de eeuw. Aangezien de waterhuishouding een cruciale rol speelde bij de veenontginningen, begon tegelijkertijd de aanleg van het stelsel van (zee)dijken ter bescherming van het nieuwe bouw- en akkerland. Later, in de 17de en 18de eeuw, volgden de droogmakerijen waarbij grote watergebieden in Noord-Holland werden ingepolderd.

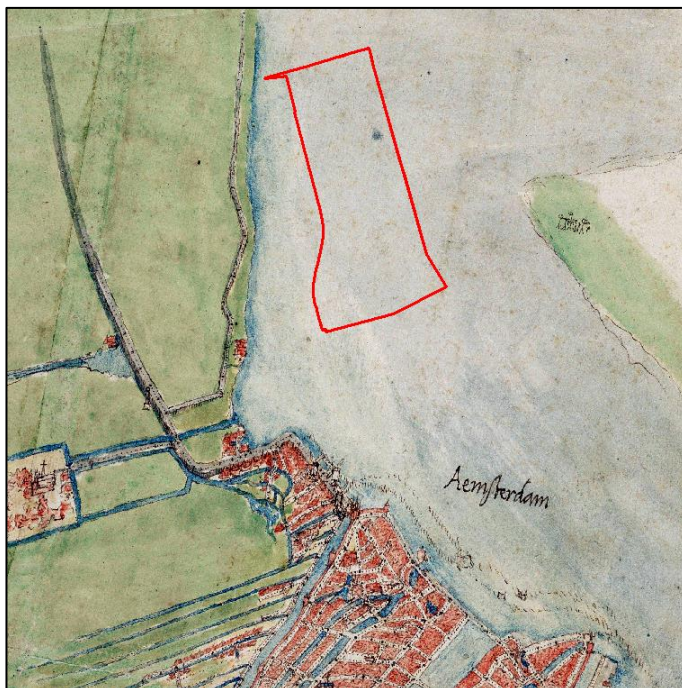
3.2 Historie algemeen

De vroegste sporen van menselijke bewoning of activiteiten binnen het gemeentelijk gebied van Amsterdam gaan dankzij recente vondsten in de Noord/Zuidlijn bouwputten op het Damrak en Rokin terug tot het late Neolithicum (ca. 2400 v. Chr.). Ook rond de stad, op vooral de hoger gelegen strandwallen, zijn dergelijke oude vindplaatsen. De oudste stedelijke bewoningssporen, voor zover nu archeologisch bekend, beginnen in de 12de eeuw en zijn teruggevonden aan de Nieuwendijk / Kalverstraat en de Warmoesstraat/Nes. Met de aanleg van de (Nieuwezijds en Oudezijds) burgwallen in de 14de eeuw startte het proces van stadsvorming. De laatmiddeleeuwse stad was omsloten door de huidige Singel aan de westkant en de Gelderse kade en Kloveniersburgwal aan de oostkant. In de periode 1585-1663 groeide de stad explosief door vier stadsuitbreidingen. Ten tijde van de Eerste Uitleg (1585-1586) verplaatste de stadsrand zich naar de huidige Herengracht en de Oudeschans. Bij de Tweede Uitleg (1592-1596) kwamen er vier nieuwe woon- en werkeilanden (Marken, Uilenburg, Rapenburg en Vlooienburg) aan de oostkant van de stad. In 1613 ontstond met de Derde Uitleg aan de westzijde van de stad de woon- en werkbuurt de Jordaan en het eerste deel van de grachtengordel tot aan de Leidsegracht. Met de Vierde Uitleg van 1663 werd in de Gouden Eeuw het halfcirkelvormige stadsplan van Amsterdam voltooid. Het oostelijk deel van de grachtengordel werd aangelegd over de Amstel en aan het IJ kwamen de drie oostelijke haveneilanden Kattenburg, Wittenburg, Oostenburg.

De eerste woonwijken buiten de Singelgracht ontstonden naar aanleiding van het uitbreidingsplan Kalff in 1877, gevolgd door een tweede ring na annexatie van grote delen van de gemeenten Nieuwer-Amstel en Sloten in 1896. De 20ste-eeuwse groei van de stad valt uiteen in vier fasen. Tussen 1915 en 1940 werd in Noord, Oost, Zuid en West de Gordel 20-40 gebouwd. Deze wordt gevolgd door de naoorlogse tuinsteden in West, Buitenveldert en Noord, en in de jaren zestig en zeventig door het volbouwen van de Bijlmermeerpolder. Met IJburg borduurt de stad begin 21ste eeuw weer voort op het concept van vier eeuwen tevoren, het creëren van stedelijk areaal in en aan het IJ. Daarnaast wordt door de bouw van woningen binnen het bestaande stedelijk gebied ingezet op verdichting van de stad.

3.3 Historisch-topografische inventarisatie

Plangebied IJdok wordt begrensd door de Westerdoksdijk en het Noordzeekanaal. Historisch gezien maakt het plangebied deel uit van het IJ en het havenbekken aan de noordwestzijde van de 17de-eeuwse ring van Amsterdam. Voor de historisch-topografische analyse van dit gebied zijn verschillende cartografische bronnen gebruikt, waaronder de kaart van Van Deventer (1560), Van Berckenrode (1625), de Kadastrale Minuutkaart van 1820, de Topografisch Militaire Kaart (1854) en twee kaarten van Publieke Werken (1881, 1936).

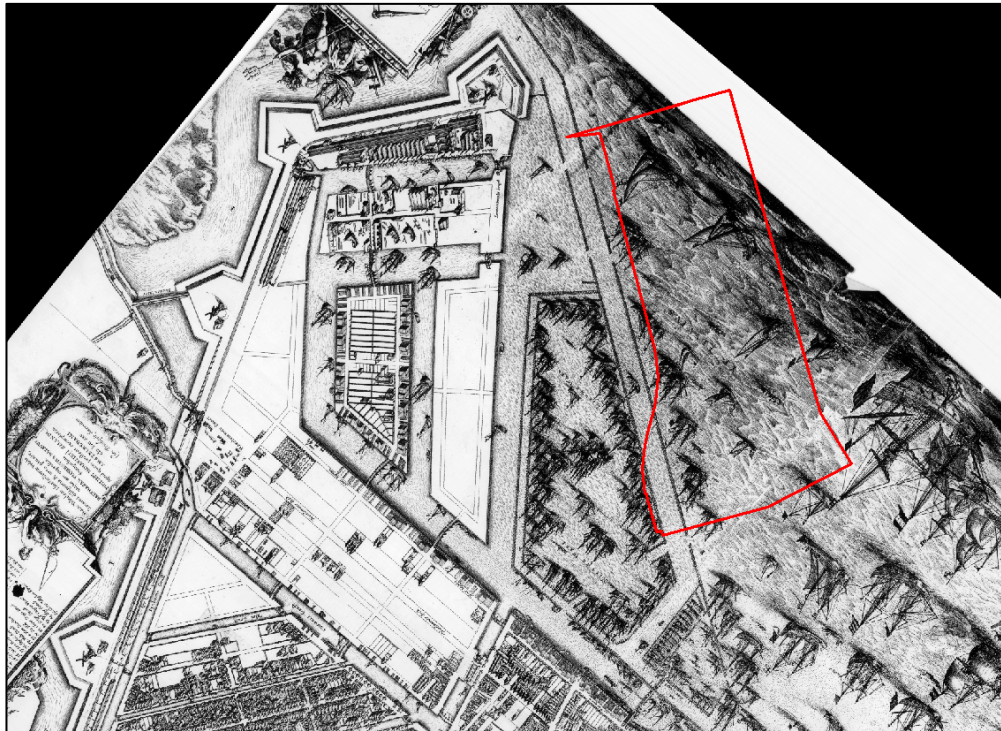

2 Het plangebied (rood omlijnd) op de kaart van Van Deventer, 1560 (SAA).

3.3.1 Het IJ

De huidige loop van het IJ is in belangrijke mate bepaald door landschappelijke ontwikkelingen die voortvloeiden uit de ontginning van het Hollandse veengebied (3.1). Tijdens stormvloeden in de 12de-13de eeuw werd de waterloop van het IJ door erosie van het laaggelegen veenweidegebied aanzienlijk verbreed en ontstond er aansluiting met het waterbekken van het Almere in het oosten. Het Almere kwam na veendoorbraken bij Wieringen en het Waddengebied in directe verbinding te staan met de Noordzee.⁵ Dankzij deze landschappelijke veranderingen ontstond een knooppunt van handelswegen waar de nederzetting van Amsterdam zich kon ontwikkelen. Via het IJ konden handelsschepen de Amsterdamse haven en andere dorpen aan het IJ bereiken, maar ook diende de waterweg als een belangrijke verbinding tussen Amsterdam en Haarlem. Vooral vanaf de 16de eeuw, toen de Amsterdamse economie in een stroomversnelling raakte, was het IJ een druk kruispunt van schepen (afb. 3).

⁵ De Bont 2004, 59

3 Het plangebied (rood omlijnd) als onderdeel van de IJ-haven op de kaart van Van Berckenrode (het noorden is boven), 1625 (SAA).

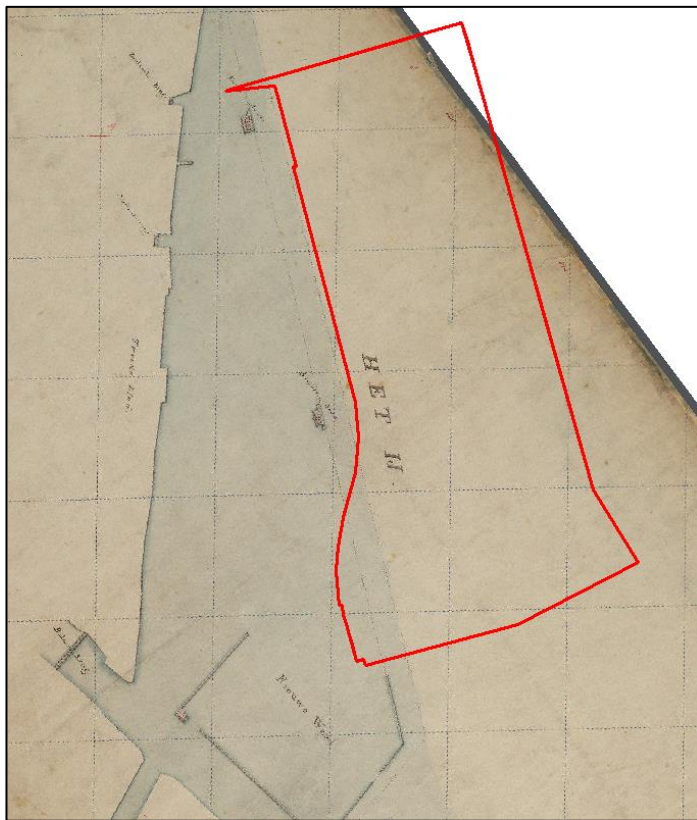
3.3.2 Verzanding

Tot in de late 19de eeuw maakte het plangebied deel uit van het open havenbekken van het IJ (afb. 2-4). Dit water werd van de stad afgeschermd door een doorlopende dubbele palenrij die al in de 14de eeuw voor de monding van de Amstel (het Damrak) lag. De *Laag*, zoals deze havengrens werd genoemd, verlengde zich in de loop der eeuwen langs de zuidelijke IJ-oever naar de flanken van de stad naarmate de stad en haven groeiden. De palenrij creëerde niet alleen een afgeschermd plaats waar schepen konden aanmeren en men goederen kon overladen op kleinere schuiten, maar vormde ook een barrière voor vijandelijke vaartuigen en gold later als begrenzing van het stedelijk accijnsgebied. Met de aanleg van de westelijke haveneilanden in de vroege 17de eeuw werd de Laag verlegd naar de westelijke grens van het plangebied.⁶

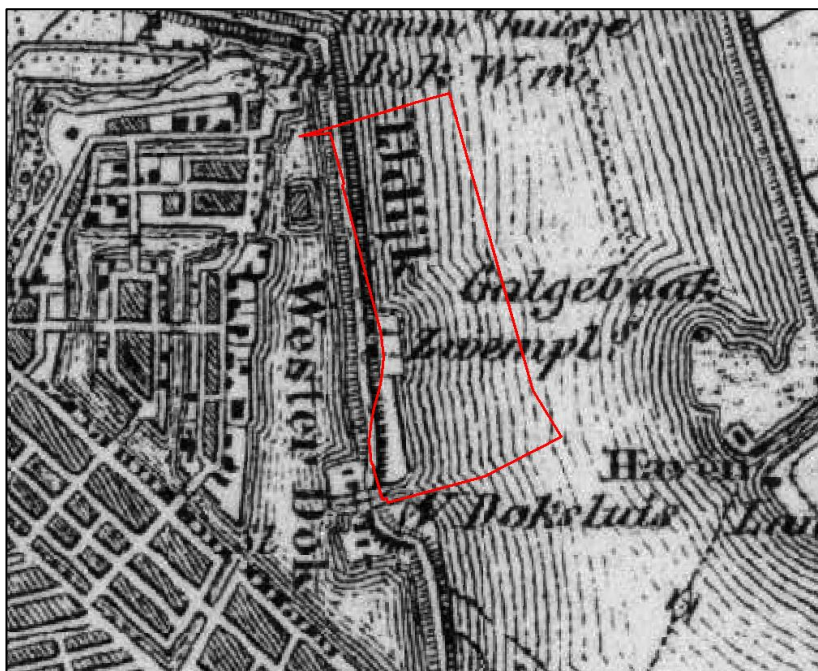
In de luwte van de paalwerken kon slib dat met de getijdenstroming werd afgezet gemakkelijk bezinken. Deze aanslibbing rond de Walen en de Laag werd vanaf de tweede helft van de 17de eeuw steeds problematischer. Om de haven bereikbaar te houden moest regelmatig met moddermolens worden gebaggerd. Ter verbetering van de waterhuishouding werd tussen 1830 en 1834 het plaatselijke deel van de palenrij vervangen door de Westerdoksdijk. De van het IJ afgesloten haven, het Westerdok, was bereikbaar via de Westerdokssluis (afb. 5).⁷

⁶ De oudste bekende vermelding van de palenrij dateert van 1389 (Veerkamp 1997, 49)

⁷ Kruizinga 2002, 1259

4 Het plangebied (rood omlijnd) op het Kadastraal Minuutplan, 1820 (SAA). De gestippelde lijn geeft het tracé van de *Laag* weer.

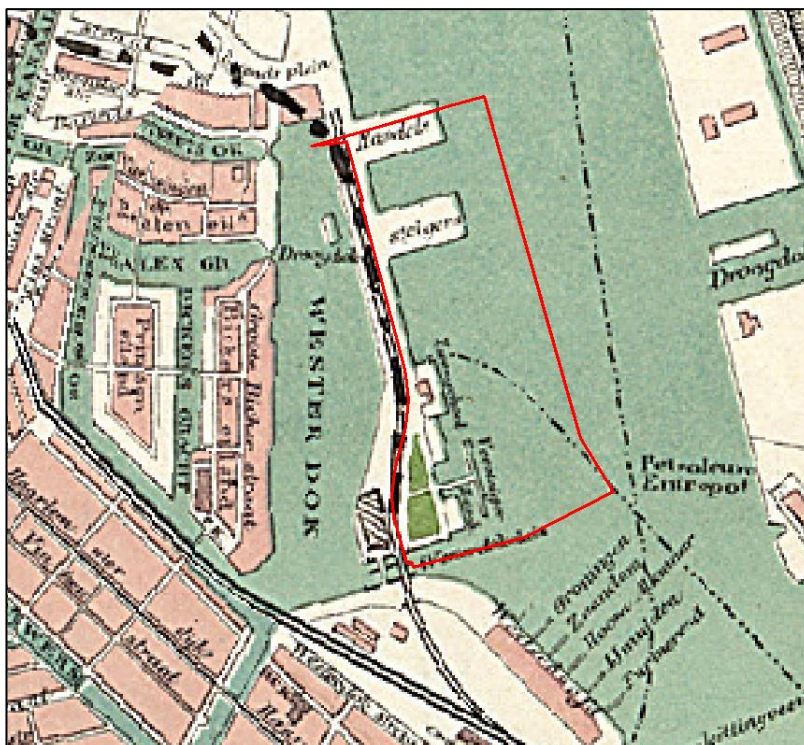

5 Het plangebied (rood omlijnd) op de Topografisch Militaire Kaart, 1854 (SAA).

3.3.3 Westerdokseiland

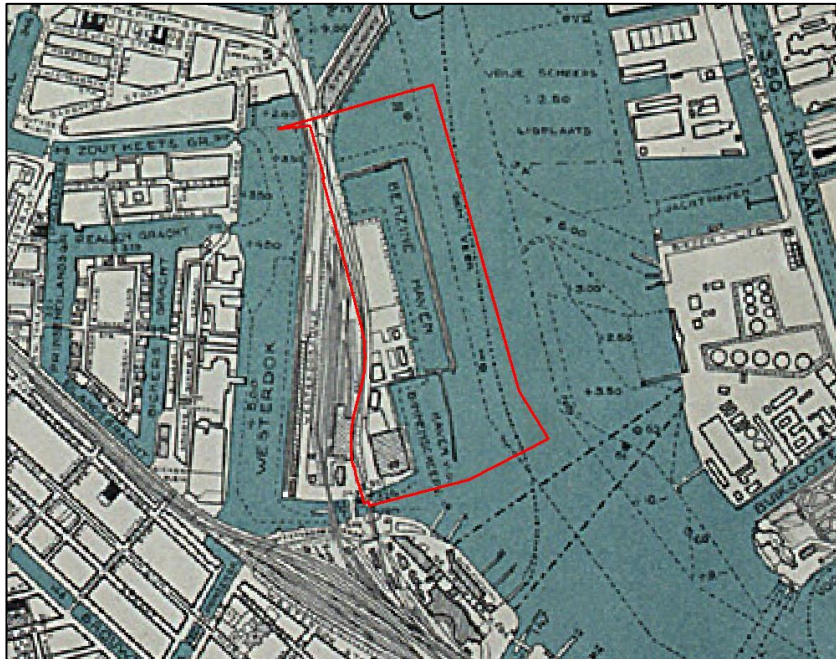
Tussen 1872 en 1877 werden drie eilanden in het IJ gerealiseerd: het Stationseiland, met aan weerszijden het Westerdoks- en het Oosterdokseiland. Het Westerdokseiland werd gevormd door de bestaande Westerdoksdijk en aanplempingen in het water aan weerszijden (afb. 6). Voorafgaand aan de aanplempingen werd het IJ ter plaatse uitgebaggerd tot 5 m - NAP.⁸ In 1878 werd de Westerdokssluis vervangen door een nieuwe constructie met draaibrug. De aanleg van de eilanden hing samen met de aanleg van het Noordzeekanaal (1865-1876), en aan de kanaalzijde van het Westerdokseiland werd een nieuwe haven gerealiseerd, ingericht voor moderne zeegaande schepen.

In 1916 werd een groot deel van het Westerdok gedempt om plaats te maken voor een spoorwegemplacement. Aan de andere zijde van het eiland werd een stuk van het IJ / Noordzeekanaal aangeplempt ten behoeve van de aanleg van de Benzinehaven (afb. 7). In de jaren 1960 verplaatste de havenactiviteiten naar het nieuwe Westelijk havengebied, en vonden weinig nieuwe ontwikkelingen plaats. Wel werd in 1960 de laat 19de-eeuwse Westerdokssluis tot op de fundering afgebroken en vervangen door de huidige brug. In de 21ste eeuw zijn alle haven- en spoorweginfrastructuur gesloopt en is het eiland herontwikkeld tot woongebied. Daartoe zijn delen van het aangeplempte land weer afgegraven. Bij de aanleg van het IJdok werd juist een deel van de waterbodem omgevormd tot een nieuw stadseiland (afb. 8).

6 Het plangebied (rood omlijnd) op de kaart van Publieke Werken, 1881 (SAA).

⁸ Veerkamp 1997, 59; de Rooy 2006, 341

7 Het plangebied (rood omlijnd) op de kaart van Publieke Werken, 1936 (SAA).

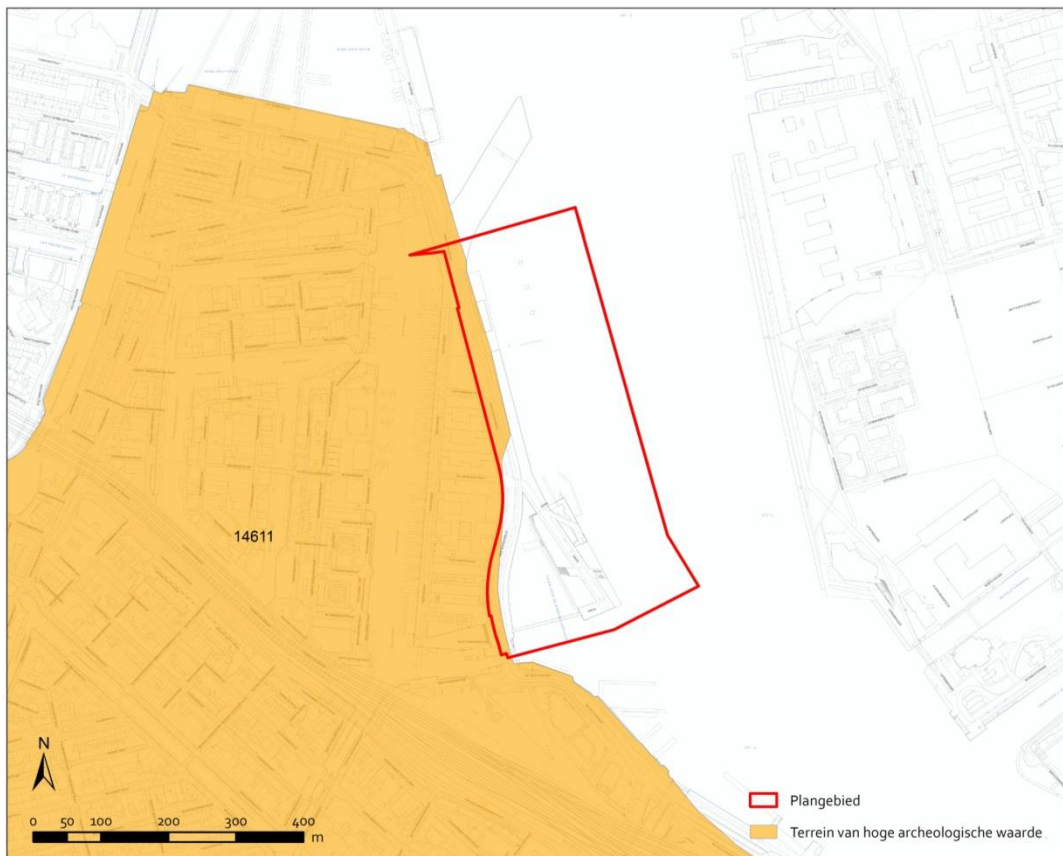

8 Het plangebied (rood omlijnd) op een recente luchtfoto (PDOK).

3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied

3.4.1 Archeologische Monumentenkaart

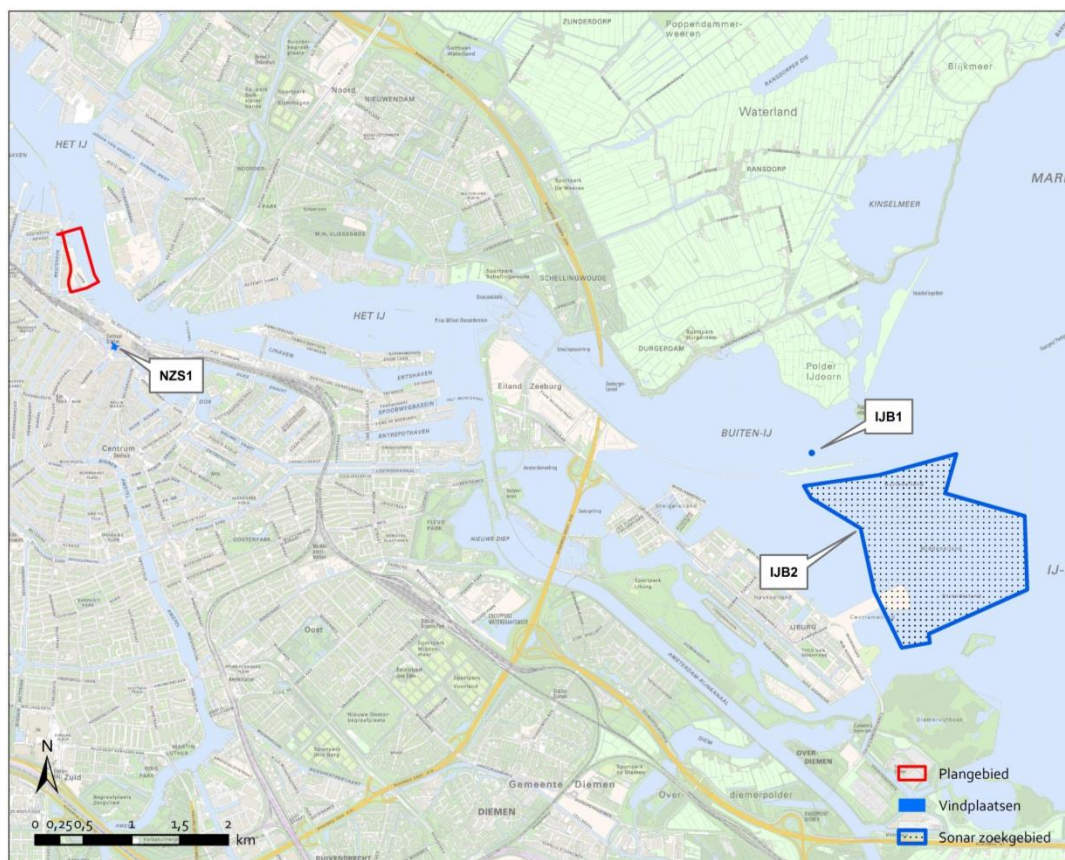
Binnen het plangebied zijn volgens de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed geen archeologische monumenten aangewezen. Wel valt het plangebied binnen een zone met een hoge archeologische verwachting (de historische binnenstad van Amsterdam) (afb. 9). De Informatiekaart Landschap en Cultuurhistorie van de Provincie Noord-Holland komt overeen met het AMK-kaartbeeld. De verwachtingen op deze kaarten zijn algemeen van aard en dienen in het geval van planvorming nader te worden uitgewerkt. Een inhoudelijke en ruimtelijke specificatie van de archeologische verwachtingen volgt in hoofdstuk 4.

9 Het plangebied (rood omlijnd) op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, juli 2010).

3.4.2 Vindplaatsen

Binnen het plangebied is tot op heden geen archeologisch veldonderzoek uitgevoerd. Wel bieden enkele onderzoeken buiten het plangebied, maar met een vergelijkbare historische en landschappelijke context, een inzicht in de aard en kwaliteit van eventuele archeologische resten die in het plangebied te verwachten zijn (afb. 10). De vindplaatsen worden hieronder kort beschreven.

10 Het plangebied (rood omlijnd) en de vindplaatsen.

Stationseiland (NZS1)

Archeologisch onderzoek in het kader van de aanleg van de Noord/Zuidlijn op het Stationseiland in 2004 en 2009-2010 heeft informatie geleverd over het niveau van de IJ-bodem ter hoogte van het aangeplempte eiland. Gemiddeld was er sprake van een zandpakket van 6 m dikte, waarbij de IJ-bodem zich op ca. 5 m tot 5,50 m - NAP (6 m - Mv) bevond.

Vaargeul Amsterdam-Lemmer (IJB1)

In 2007 werd tijdens baggerwerkzaamheden voor de Vaarweg Amsterdam Lemmer gestuit op een scheepswrak. Waarderend onderzoek door ADC wees uit dat het ging om de restanten van een laat 16de-eeuws waterschip; een scheepstype met een waterhoudend compartiment centraal in het schip (een bun), dat tot het begin van de 19de eeuw op de Zuiderzee voorkwam. Het

scheepswrak (18,3 m lang en 4,8 m breed) bevond zich direct aan het oppervlak van de IJ-bodem, afgedekt door een laag ballaststenen, en bestond uit het vlak, de kiel en de stevens van het schip. Tussen deze ballaststenen bevonden zich restanten van de scheepsinventaris.

Ten behoeve van scheepsbouwkundig onderzoek op het droge is het wrak in 2009 gelicht en tijdelijk op het Zeeburgereiland geplaatst (afb. 10). Na afloop van het onderzoek is het wrak weer onderwater geplaatst, ten zuiden van de strekdam langs de Vaargeul Amsterdam-Lemmer tegenover de jachthaven van IJburg, waar een locatie is ingericht als archeologisch onderwaterdepot van de gemeente Amsterdam. Het wrak is hiermee voor de toekomst behouden en bovendien kan de locatie gebruikt worden als oefenobject voor onderwaterarcheologen.⁹

9 Het wrak van het 16de-eeuws waterschip na lichting.

IJburg fase 2 (IJB2)

Voorafgaand aan de aanleg van de eilanden van IJburg fase 2 is in juli 2008 door Periplus Archeomare een side scan sonar onderzoek uitgevoerd. Hierbij werd aan 17 locaties op de IJ-bodem een archeologische verwachting toegekend. Bij duikinspectie bleek slechts één van deze locaties van archeologische waarde. Het betrof het wrak van een klein vaartuig, waarschijnlijk een roeiboot of bijboot van een groter schip.¹⁰

⁹ Waldus, van Holk en van den Brenk 2007; van den Brenk 2008, Waldus 2010

¹⁰ Van den Brenk en Waldus 2008

3.4.3 Bodemopbouw

De oorspronkelijke IJ-bodem is ter plaatse van het Westerdokseiland afgedekt door een dikke laag klei, zand en baggerspecie. Uitgaande van de gemiddelde maaiveldhoogte (2,8 m + NAP), ten opzichte van de gemiddelde diepte van de oorspronkelijke IJ-bodem (3,5 m - NAP)¹¹, heeft het pakket een dikte van ongeveer 6 m. Naar verwachting is de zachte slibbodemp van het IJ onder druk van het ophogingspakket echter verder samengeperst. De vaargeul van het Noordzeekanaal is aangelegd op een diepte van ca. 10,5 m - NAP. Het is waarschijnlijk dat de oorspronkelijke IJ-bodem hierbij vergraven is.

3.5 Conclusie: verwachtingsmodel

Op basis van bovenstaande inventarisatie zijn binnen het plangebied materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de scheepvaart en havenactiviteiten vanaf de 13de tot de 19de eeuw. Rekening dient echter te worden gehouden met verstoringen ten gevolge van de 19de- en 20ste-eeuwse ontwikkeling van het gebied. Ter plaatse van het Westerdokseiland zijn de archeologische resten aangetast door grootschalige aanplemping en ophoging van de waterbodemp. Het restant van de waterbodemp is bij eerdere aanplempingen verstoord geraakt, of in het geval van de vaargeul van het Noordzeekanaal diepgaand uitgebaggerd. Hier hoeft geen rekening te worden gehouden met archeologische waarden.

¹¹ Polderpeil IJ-polders (Kaart Publieke Werken 1936)

4 Archeologische verwachtingskaart

Op basis van de historisch-topografische inventarisatie (hoofdstuk 3) zijn binnen het plangebied IJdok materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de Amsterdamse scheepvaart en havenactiviteiten vanaf de 13de eeuw tot de 19de eeuw. Dit leidt tot een verwachtingskaart van de materiële neerslag voor het plangebied met drie zones.

A. IJ-bodem: Huidig IJ en Westerdok

Verwachting: laag

In de IJ-bodem kunnen overblijfselen aanwezig zijn die verband houden met scheepvaart vanaf de 13de eeuw of losse vondsten die in de waterbodem zijn verzonken. De enige samenhangende structuren zijn scheepswrakken, maar dit zijn geïsoleerde vindplaatsen met een lage trefkans.

B. IJ-bodem: Vaargeul Noordzeekanaal

Verwachting: negatief

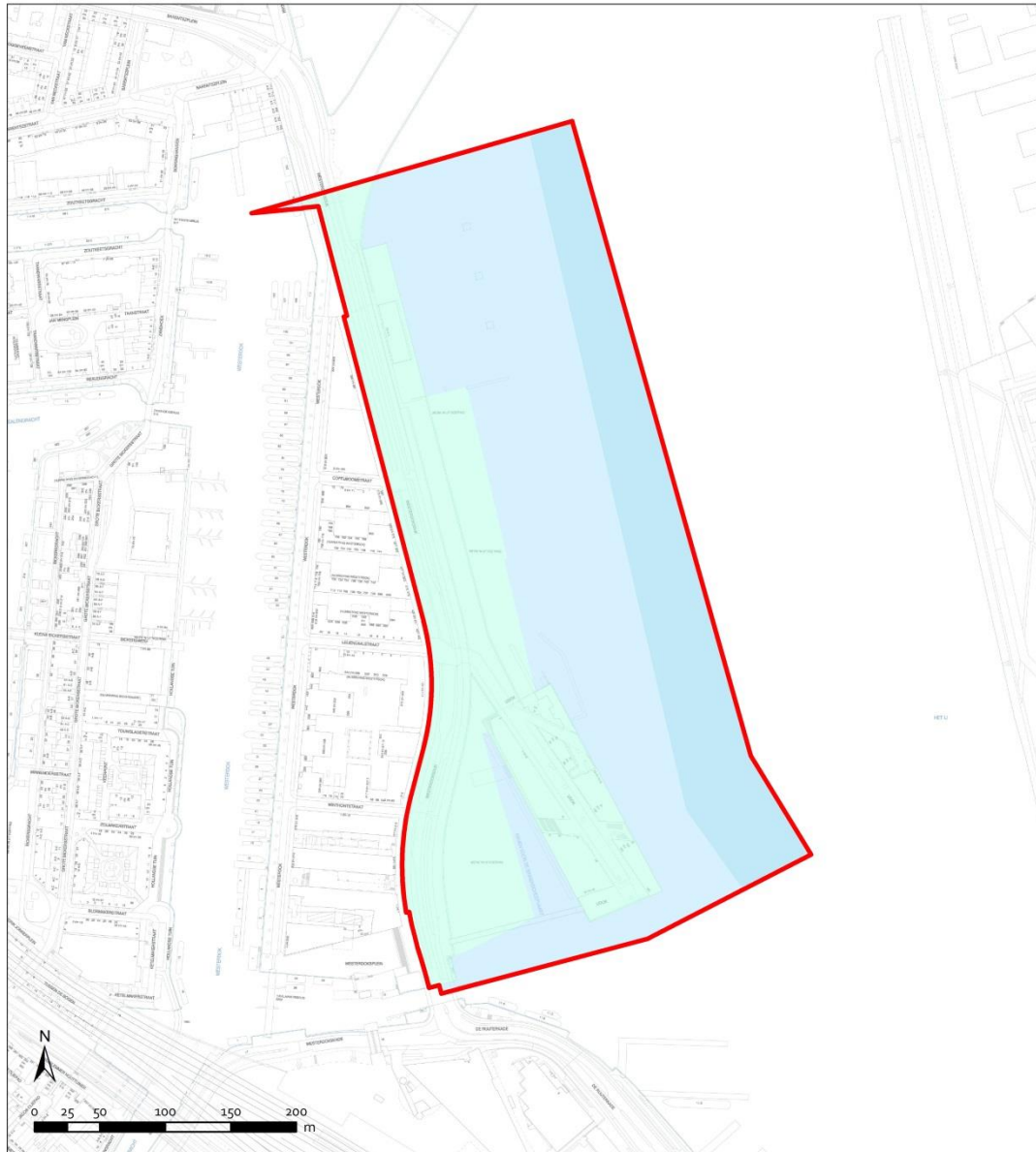
De vaargeul van het Noordzeekanaal is aangelegd op een diepte van ca. 10,5 m - NAP. Het is waarschijnlijk dat de oorspronkelijke IJ-bodem hierbij vergraven is, en eventuele archeologische resten verloren zijn gegaan.

C. IJ-bodem: 19de/20ste-eeuwse aanplempingen

Verwachting: negatief

Dit deel van de IJ-bodem (zie zone A) is vanaf de 19de eeuw in fases gedempt. De huidige landbodem bestaat uit een klei-, zand-, en puinpakket van minimaal 6 m dik. Eventuele archeologische resten in de oorspronkelijke waterbodem zijn aangetast onder het gewicht van het bovengelegen zand- en puinpakket, of voorafgaand aan de landwinningen vergraven. Hier hoeft dan ook geen rekening te worden gehouden met archeologische waarden.

Plangebied

A. IJ: Huidig IJ en Westerdok

B. IJ: Vaargeul Noordzeekanaal

C. IJ: (Voormalige) aanplempingen

Plangebied IJDok
Archeologische verwachting

5 Archeologische beleidskaart

De archeologische beleidskaart van het plangebied Ijdok is bedoeld als een ruimtelijk schema van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologisch erfgoed binnen bepaalde zones of locaties in het plangebied. De verwachtingen worden gekoppeld aan de huidige toestand van het terrein en mogelijk opgetreden bodemverstoringen. De clustering van de verwachtingszones resulteert in een beleidskaart met daarop twee zones met bijbehorende specifieke beleidsmaatregel (Appendix: beleidsvarianten, stroomschema).

Beleidsvariant 9b

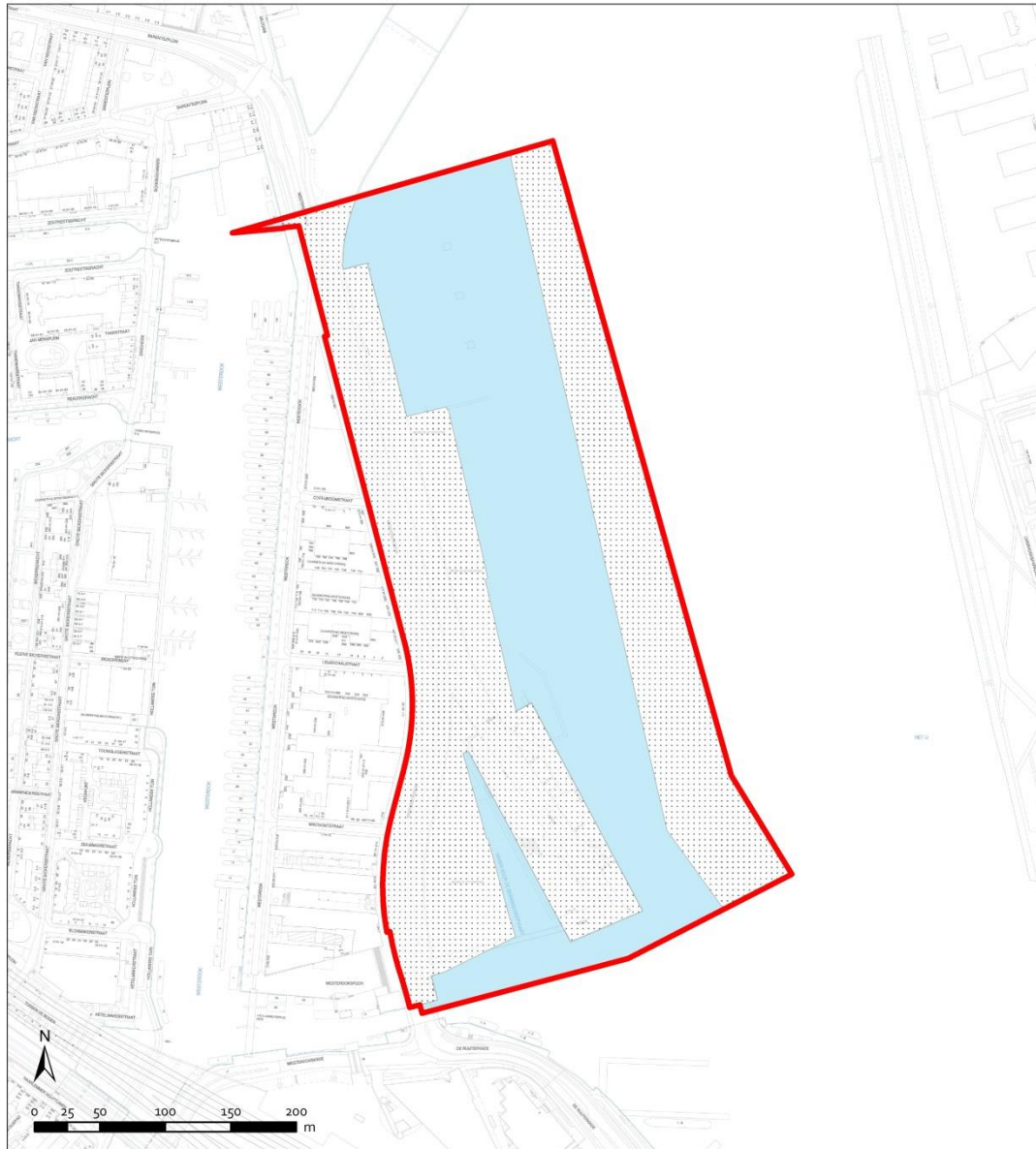
Voor deze zone geldt uitzondering van archeologisch vervolgonderzoek bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 10.000 m².

Beleidsvariant 11

Voor deze zone geldt uitzondering van archeologisch vervolgonderzoek bij alle bodemingrepen.

Voor het gehele plangebied geldt conform de Erfgoedwet een meldingsplicht. Indien tijdens de uitvoering van bouwwerkzaamheden vondsten worden gedaan waarvan redelijkerwijs kan worden vermoed dat deze van archeologische waarde zijn, wordt dit aan Monumenten en Archeologie, Gemeente Amsterdam gemeld zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

 Gemeente
 Amsterdam

Plangebied Ijdok
Archeologisch beleid

 Plangebied

 Beleids categorie 9b

 Beleids categorie 11

6 Conclusie

Het voorliggende bureauonderzoek naar archeologische waarden is uitgevoerd voor bestemmingsplan IJdok. Hiervoor gelden twee archeologische beleidszones.

Voor de eerste zone geldt uitzondering van archeologisch onderzoek bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 10.000 m².

Voor de tweede zone geldt vrijstelling van archeologisch vervolgonderzoek, ongeacht de omvang en diepte van de bodemingreep.

Voor het gehele plangebied geldt conform de Erfgoedwet een meldingsplicht. Indien tijdens de uitvoering van bouwwerkzaamheden vondsten worden gedaan waarvan redelijkerwijs kan worden vermoed dat deze van archeologische waarde zijn, wordt dit aan Monumenten en Archeologie, Gemeente Amsterdam gemeld zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

7 Bronnen

Digitale bronnen

Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN2), 50 cm maaiveld gridproduct, shaded relief. Geodan/Esri Nederland

Data in Informatie van de Nederlandse Ondergrond (DINOloket) TNO, Geologische Dienst Nederland: <https://www.dinoloket.nl/>

ARCHIS: Archeologisch Informatiesysteem: <http://www.archis.nl/archisii/html/index.html>

CHW: Cultuurhistorische Waardenkaart provincie Noord-Holland: <http://chw.noord-holland.nl>

SAA: Stadsarchief Amsterdam: <http://beeldbank.amsterdam.nl/>

Literatuur

BMA, 2005, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie Amsterdam 2005-2010*, Amsterdam.

BMA, 2010, *Erfgoedagenda Amsterdam 2010-2014*, Amsterdam.

BMA, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie Amsterdam 2005-2010*, Amsterdam 2005.

Bont, C. de, 2004: *Homines Manentes apud Amestelledamme. Een historische geografie van Amsterdam en omgeving in de middeleeuwen (800-1500)*, Alterra Wageningen.

Brenk, S., van den, P. Boom en W. Waldus, 2008, *IJburg fase 2 (Noord-Holland). Inventariserend Veldonderzoek, duikinspecties*. (Periplus Archeomare Rapport o8_Ao22) Amersfoort.

Gawronski, J., J. Veerkamp, *Een dam rond 's Lands Dok. Archeologische Opgraving Marineterrein Kattenburgerstraat (2005)*, AAR 38, Amsterdam 2009.

Eerden, R. van, 'De archeologische reservaten van 'Malta'', *Archeobrief* 12/2 (2008), 13-18.

Kruizinga, J., 2002: *Het XYZ van Amsterdam*, Amsterdam publishers.

Provincie Noord-Holland, *Cultuur Verbindt. Cultuurnota 2005-2008 Provincie Noord-Holland*, Haarlem 2004.

Veerkamp, J.A.G., 1997, *Mammoeten in Amsterdam? Een inventarisatie van archeologische aandachtspunten bij de aanleg van de Noord/Zuid Metrolijn*, Archeologie Amsterdam.

Rooy, P. de, 2006: De geest van omverwerping 1851-1876, in: *De Geschiedenis van Amsterdam. Hoofdstad in aanbouw, 1813-1900*, SUN Amsterdam.

Waldus, W.B., A.F.L. van Holk en S. van den Brenk, 2007, *Inventariserend veldonderzoek onderwater: inspectie en waarderend onderzoek van een 16de eeuwse waterschip* (ADC Rapport 1025) Amersfoort.

Waldus, W.B., e.a., 2010, *Wrak VAL7, Buiten IJ. De opgraving, lichting en het onderzoek van een 16e-eeuwse waterschip*. (ADC Rapport 2064) Amersfoort.

Appendix I: beleidsvarianten en stroomschema

Het archeologisch beleid wordt als maatwerk voor een bepaald plangebied in Amsterdam vastgesteld aan de hand van elf varianten, die een afweging bieden op basis van de aard van de verwachting in combinatie met de specifieke (oppervlakte/diepte) bodemingreep.

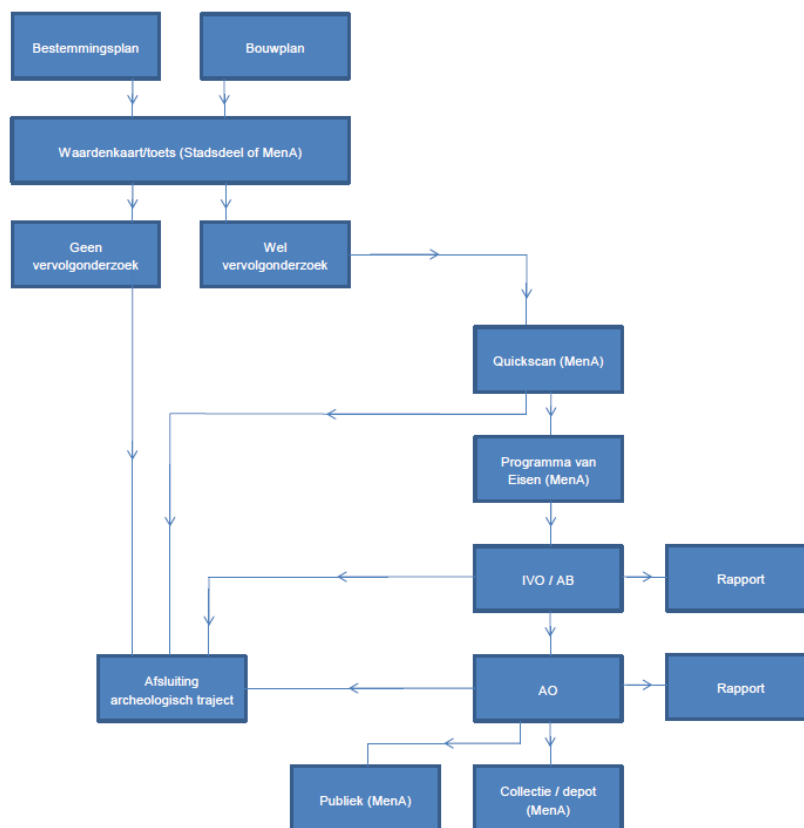
- 1: Gebieden met bekende archeologische waarden. Aangezien hier met zekerheid archeologische overblijfselen aanwezig zijn, is bij elke ingreep in de (water)bodem, ongeacht het oppervlak of de diepte, archeologisch onderzoek noodzakelijk.
- 2: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 50 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 3: Gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van vóór de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 4: Gebieden met een hoge archeologische verwachting buiten het historische centrum van Amsterdam, waarvan de huidige bebouwing dateert uit de late 19de eeuw. De verwachte resten hebben een dichte spreiding. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of ondieper dan de 19de-eeuwse ophogingen.
- 5: Gebieden met een hoge archeologische verwachting buiten het historische centrum van Amsterdam, waarvan de huidige bebouwing dateert uit de late 19de of 20ste eeuw. Indien de bebouwing dateert uit de 19de eeuw hebben de verwachte resten een wijdere spreiding. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² of ondieper dan de 19de- en 20ste-eeuwse ophogingen.
- 6: Onbebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Hier liggen archeologische vondsten dicht aan het oppervlak, zodat relevante archeologische lagen kunnen zijn opgenomen in de bouwvoor. De bouwvoor heeft gemiddeld een diepte van 0,3 – 0,5 m waaronder een eerste sporenvlak zichtbaar wordt. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 7: Bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). De bebouwing dateert uit het einde van de 19de en de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 8: Terreinen met een hoge archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 500 m².
- 9: Gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn of waren binnen en buiten het historische centrum van Amsterdam. Uitzondering van archeologisch

veldonderzoek geldt bij ingrepen in de (voormalige) waterbodem binnen het historisch centrum kleiner dan 2.500 m² (9a) en buiten het historisch centrum kleiner dan 10.000 m² (9b).

- 10: Gebieden met een lage archeologische verwachting die onder water liggen, of die onder water gelegen hebben en ingepolderd zijn of opgespoten zijn. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen kleiner dan 10.000 m² of in de oorspronkelijke waterbodem of in het oorspronkelijke maaiveld.

- 11: Gebieden zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels e.d. en gebieden in de voormalige landelijke periferie van Amsterdam buiten de Singelgracht met een lage archeologische verwachting die bovendien opgehoogd, onderheid en bebouwd zijn aan het einde van de 19de en in de 20ste eeuw. Hier geldt een vrijstelling van archeologisch onderzoek. Gebieden waar al archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.

Voor de beleidsvarianten, 4, 5 en 7 tot en met 10 geldt dat het dieptecriterium op de uiteindelijke beleidskaart nader wordt gespecificeerd.

Stroomschema archeologie MenA

Colofon

**Archeologisch bureauonderzoek BO 16-165
Amsterdam 2016**

Voor akkoord controle proces en waardestelling:

Prof. dr. J.H.G. Gawronski
Hoofd afdeling Archeologie
Monumenten en Archeologie
Gemeente Amsterdam

Datum:	21-11-2016
Status:	1.0
Tekst:	T. Terhorst MA
Redactie:	Prof. Dr. J.H.G. Gawronski
Cartografie:	T. Terhorst MA
Vormgeving:	Monumenten en Archeologie, gemeente Amsterdam

© Monumenten en Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2016
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Monumenten en Archeologie. MA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.